

การศึกษาระบบการเกษตรของชุมชนเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม

A Feasibility Study on Agriculture Production System in the Community for Appropriate Technology Development

เกรียงไกร โชประการ นิตยา วานิกอร์ ณรงค์ สามารถ พิทักษ์ สิงห์ทองลา
รักเกียรติ แสนประเสริฐ และชำนาญ แก้วมณี

Kriengkrai Choprakarn, Nittaya Wanikorn, Narong Samart, Pitak Singtongla,
Rakkiat Sanprasert and Chamnan Kaewmani

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
Faculty of Agriculture, Ubon Ratchathani University

บทคัดย่อ

การศึกษาระบบการผลิตการเกษตรของชุมชนเพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สาเหตุ และผลกระทบ ตลอดจนแนวโน้มในอนาคต เพื่อเป็นแนวทางกำหนดโครงการวิจัยและงานบริการวิชาการ แก่สังคม พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พบว่าในระยะ 10 ปีที่ผ่านมามีการพัฒนา อย่างต่อเนื่อง ราคาที่ดินมีราคาสูงและมีตลาดแรงงานเพิ่มขึ้น ลักษณะครอบครัวได้เปลี่ยนจากครอบครัว ประกอบเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น จำนวนพื้นที่การเกษตรและแรงงานต่อครอบครัวลดลง ทุกครอบครัว ต้องการปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภค จำแนกเกษตรกรได้ 3 ประเภทคือ ก. ทำนาอย่างเดียว มี ข้าวพอกินหรือไม่พอกินบางปี และไม่สามารถพึ่งตนเองจากการเกษตรได้ ต้องอาศัยรายได้จากนอกภาค การเกษตรเป็นหลัก ข. ทำนาอย่างเดียว มีข้าวพอกินแต่ไม่สามารถพึ่งตนเองจากภาคการเกษตรและอาศัย รายได้นอกภาคการเกษตรมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ และ ค. ทำนาและประกอบอาชีพการเกษตรหลาย อย่าง มีข้าวพอกินและพึ่งตนเองจากภาคการเกษตร มีรายได้จากนอกภาคการเกษตรมาเสริมบ้างเล็กน้อย สำหรับในด้านการพัฒนาอาชีพ เกษตรกรประเภท ก.และข. ควรพัฒนาฝีมือแรงงานและหัตถกรรม ในครัวเรือนควบคู่ไปกับการเลี้ยงสัตว์ ส่วนประเภท ค. ควรสนับสนุนกิจกรรมการเกษตรที่ใช้พื้นที่น้อย และอัตราเสี่ยงต่ำ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน

ABSTRACT

The project studied the agricultural systems in villages surrounding Ubon Ratchathani University, the changes and factors affecting them and future trends. The findings of this study can be used for research planning and project development for small-scale farms. Results showed that during the last decade, the area developed rapidly, resulting in higher land prices and employment opportunities. Many changes also occurred among families, sub-dividing their property into small plots for each family member. Each household wanted to grow rice both for home consumption. Farmers can be grouped according to the existing agricultural systems, namely: Group I don't produce enough rice for home consumption and the main source of cash is from off-farm income; Group II can produce enough for home consumption and have excess to

sell, and more than 50% of their cash comes from off-farm income; and Group III can produce enough for home consumption and the major source of income is from on-farm production. It is recommended that farmers in the first 2 groups should be provide with skills to develop other activities such as handicraft and animal production. Farmers in the 3rd group should be encouraged to adopt intensive and low-risk farm activities, such as integrated farming.

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การศึกษาวิจัยด้านการเกษตรในประเทศไทยได้มีการดำเนินงานต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้น อย่างไรก็ตามพบว่าผลการวิจัยและหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิตที่สำคัญไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เนื่องจากขาดความต่อเนื่องของกระบวนการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าว ตลอดจนเทคโนโลยีเหล่านั้นไม่เหมาะสมกับเกษตรกรเพราะการที่เกษตรกรจะยอมรับหรือนำเทคโนโลยีไปใช้นั้นมิได้พิจารณาในแง่ผลผลิตเพียงด้านเดียว แต่มีองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจของเกษตรกรอีกหลายประการคือ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ลักษณะทางด้านกายภาพและชีวภาพ แรงงาน อุปกรณ์ และเครื่องมือต่าง ๆ

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาระบบการผลิตการเกษตรของชุมชนรอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- 2.2 เพื่อศึกษาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตนั้นๆ
- 2.3 เพื่อเป็นแนวทางกำหนดโครงการวิจัยเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม หรือโครงการ

พัฒนาการเกษตรระดับไร่นา

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาระบบการผลิตของชุมชนจะเป็นการวินิจฉัยเบื้องต้นก่อนการทำวิจัยเฉพาะสาขาซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ตลอดจนการส่งเสริมระดับฟาร์มที่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาทางการผลิตของเกษตรกร การศึกษาระบบการผลิตของชุมชนนั้นจะมีแนวคิดในการศึกษา โดยยึดแนวทางการวิจัยโครงการ Rainfed Lowland Rice Agroecosystem : Farmer Typology and Subecosystem Classification (ชัชวีร์ นฤทุม และคณะ 2537) ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

- 3.1 ลักษณะการผลิตทางการเกษตร เช่น ขนาดของระบบฟาร์มและสภาพการครอบครอง, การผลิตพืช,การผลิตสัตว์, มูลค่าเพิ่ม ขบวนการผลิตพืชหรือสัตว์ และ ตัวชี้วัดการผลิตและระดับการใช้ปัจจัยต่าง ๆ
- 3.2 สภาพครอบครัวและวัตถุประสงค์ เช่น สภาพครอบครัว , การสืบทอดระบบฟาร์มในอนาคต , ลักษณะของสมาชิกในครอบครัว และ ความต้องการของครอบครัว
- 3.3 ระบบของการผลิตและองค์ประกอบ เช่น สภาพพื้นที่ และการกระจายแปลง ,การใช้แรงงาน , เครื่องมือทาง การเกษตรและโรงเรือน และ สภาพเศรษฐกิจและสังคม
- 3.4 ความเป็นมาของระบบการผลิต เช่น สภาพการเปลี่ยนแปลงในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา

4. วิธีการศึกษา

4.1 ขั้นตอนการศึกษาใช้หลักการของ ชัชรี นฤทุม และคณะ (2537)

4.2 ใช้ข้อมูลกึ่งมีโครงสร้างร่วมกับแนวทางสอบถาม (Guideline for semi - structured Interview) ซึ่งมี 2 ส่วนด้วยกันคือ

เอกสารหมายเลข 1 ใช้สำรวจโครงสร้างระบบการผลิตเพื่อเลือกหมู่บ้านและกลุ่มตัวอย่าง

เอกสารหมายเลข 2 ใช้ศึกษาและวิเคราะห์หลักไกระบบการผลิตระดับครัวเรือนซึ่งปรับปรุงจาก ชัชรี นฤทุม และ คณะ (2537)

4.3 การเลือกหมู่บ้าน จากข้อมูลกึ่งมีโครงสร้างและผลการสำรวจโครงสร้างระบบการผลิตจากผู้นำหมู่บ้านโดยใช้เอกสารหมายเลข 1 พบว่าโดยภาพรวมแล้วหมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมายมีลักษณะคล้ายกัน ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้ใช้การคมนาคมและการประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่บ้างเป็นเกณฑ์เพื่อแบ่งกลุ่มหมู่บ้านดังนี้

ด้านคมนาคม เนื่องจากมีบางหมู่บ้านจะอยู่ริมถนนวาริน – เดชอุดม ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างอำเภวารินชำราบและอำเภเดชอุดม แต่หมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ลึกจากถนนวาริน – เดชอุดม ซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้ บางหมู่บ้านจะมีรถโดยสารตลอดทั้งวัน บางหมู่บ้านมีรถโดยสารเพียงวันละ 3 เที่ยว หรือน้อยกว่านี้ บางหมู่บ้านไม่มีรถโดยสาร ดังนั้นจึงแบ่งกลุ่มของหมู่บ้านได้เป็น 3 กลุ่ม

1. หมู่บ้านที่อยู่ริมถนนวาริน – เดชอุดม
2. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน – เดชอุดมการคมนาคมสะดวก
3. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน – เดชอุดม การคมนาคมไม่สะดวก

การประกอบอาชีพการเกษตร เนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เกษตรกรจึงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และมีเกษตรกรบางส่วนจะมีการปลูกพืชผักเพื่อเป็นรายได้เสริมสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. เกษตรกรทำนาอย่างเดียว
2. เกษตรกรทำนาและปลูกผัก

เมื่อนำเกณฑ์ทั้ง 2 ด้านมาพิจารณาร่วมกัน ทำให้ได้กลุ่มของหมู่บ้านทั้งหมด 6 กลุ่มด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. หมู่บ้านที่อยู่ริมถนนวาริน – เดชอุดม เกษตรกรมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ได้แก่ บ้านบัว บ้านวัดบ้านธาตุ บ้านหนองโก
2. หมู่บ้านที่อยู่ริมถนนวาริน – เดชอุดม เกษตรกรมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผัก ได้แก่ บ้านศรีโคกนอก บ้านศรีโคก
3. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน – เดชอุดม แต่การคมนาคมสะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ได้แก่ บ้านแมด บ้านหนองไข่นก บ้านโนนแดง บ้านร่องก่อ
4. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน – เดชอุดม แต่การคมนาคมสะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผัก ได้แก่ บ้านคำลือชา บ้านบึงมั่ง บ้านโพธิ์ออก บ้านสร้างขุนศรี บ้านสร้างเม็ก
5. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน – เดชอุดม และการคมนาคมไม่สะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ได้แก่ บ้านดอนกลาง บ้านหนามแท่ง บ้านหนองสองห้อง บ้านเก่าน้อย บ้านแหม บ้านค้อ บ้านค้อหวาง บ้านหนองหอ

6. หมู่บ้านที่อยู่ใกล้จากถนนวาริน – เดชอุดม และการคมนาคมไม่สะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผัก ได้แก่ บ้านคำขวาง บ้านแฮ บ้านโนนเค็ง

เมื่อได้กลุ่มของหมู่บ้านตามเกณฑ์ที่กำหนดจึงได้เลือกหมู่บ้านตามเกณฑ์ ๑ ละ 2 หมู่บ้าน จึงทำให้ได้หมู่บ้านเป้าหมายที่จะไปสำรวจข้อมูลในระดับครอบครัว จำนวน 12 หมู่บ้าน

4.4 การเลือกครอบครัวในแต่ละหมู่บ้านใช้พื้นที่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นตัว กำหนดโดยใช้พื้นที่ถือครองการเกษตรในพื้นที่ศึกษา (เฉลี่ย 16 ไร่ต่อครอบครัว) เป็นเกณฑ์ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือน้อยกว่า 10 ไร่, 10 – 20 ไร่ และมากกว่า 20 ไร่ ทำการสุ่มตัวแทนหมู่บ้านละ 3 ครอบครัว รวมทั้งสิ้น 36 ครอบครัว

การเก็บข้อมูลใช้วิธีสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวแบบไม่เป็นทางการตามเอกสารหมายเลข 2 ใช้ผู้วิจัย 2 คนต่อ 1 ครอบครัว โดยผู้วิจัยคนที่ 1 จะเป็นผู้ตั้งคำถามและผู้วิจัยคนที่ 2 จะเป็นคนบันทึกข้อมูลใช้เวลาครั้งละ 1 – 2 ชั่วโมง จำนวน 2 ครั้งต่อครอบครัว โดยในครั้งที่ 2 จะเป็นการเก็บข้อมูลที่ยังขาดความสมบูรณ์ให้ครบถ้วน หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อจำแนกประเภทเกษตรต่อไป

5. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาระบบการผลิตระดับไร่นาของเกษตรกร (ปีเพาะปลูก พ.ศ. 2537 – 2538) ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในรัศมี 5 กิโลเมตร รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งครอบคลุมเขตการปกครอง 27 หมู่บ้าน 4 ตำบล ในอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้เทคนิควิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

อำเภวารินชำราบเป็นอำเภอหนึ่งในตอนใต้ของจังหวัดอุบลราชธานี แบ่งการปกครองออกเป็น 15 ตำบล 159 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 135,536 คน พื้นที่ทั้งหมด 546,250 ไร่ มีพื้นที่ถือครองการเกษตร 311,798 ไร่ คิดเป็น 57% ของพื้นที่ทั้งหมด โดย 75% ของพื้นที่ถือครองการเกษตรใช้ในการทำนา 11% ปลูกพืชไร่ และ 3% ปลูกไม้ผล พืชผักและไม้ดอกไม้ประดับ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และลูกคลื่นลอนตื้นแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ ดินไร่นาละประมาณ 60% ดินปนทราย 30% และดินร่วน 10% ส่วนใหญ่จะเป็นชุดดินร้อยเอ็ด โคราชและอุบล คือ 30% 20% และ 17% ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมคิดเป็น 74% ของประชากรทั้งหมด จำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือน 6 คน พื้นที่ถือครองการเกษตรเฉลี่ย 18.5 ไร่ต่อครัวเรือน รายได้เฉลี่ยประมาณ 52,740 บาท/ครอบครัว/ปี แหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 30 ปี มีค่าเท่ากับ 1,662 มิลลิเมตรต่อปี แต่ในช่วง 10 ปีหลังปริมาณน้ำฝนมีแนวโน้มที่จะลดลงคือเฉลี่ยปีละ 1,572 มิลลิเมตร แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ แม่น้ำมูล ลำโดมใหญ่ ห้วยชัน ห้วยชะยุ้ง ห้วยข้าวสารและห้วยตองแวด แต่การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อการเกษตรยังมีน้อยมาก (สำนักงานเกษตรอำเภวารินชำราบ, 2538)

สำหรับพื้นที่ศึกษาในรัศมี 5 กิโลเมตรรอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีนั้น มีพื้นที่ประมาณ 46,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล รวม 27 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนบ้างเล็กน้อย ลักษณะดินเป็นดินไร่นาละ แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ ห้วยตองแวด และห้วยข้าวสาร แต่เกษตรกรสามารถนำมาใช้เพื่อการเกษตรน้อยมาก เนื่องจากแหล่งน้ำดังกล่าวอยู่ไกลหมู่บ้านและไม่มีกระแสไฟฟ้าทำให้ไม่สะดวก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรแบบอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก อาชีพรองคือ รับ

จ้างอยู่ในท้องถิ่น 90% ของพื้นที่การเกษตรใช้ในการปลูกข้าวนาปี ส่วนที่เหลือใช้ปลูกพืชผักและไม้ผล บ้างเล็กน้อย การปลูกพืชผักจะทำในพื้นที่ ๆ มีแหล่งน้ำใต้ดิน และมีไฟฟ้าเข้าถึงเพราะเกษตรกรนิยมใช้ เครื่องสูบน้ำแบบไฟฟ้ามากกว่าใช้น้ำมันเพราะต้นทุนต่ำกว่า การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอวาริน ชำราบ เกษตรกรจะใช้ถนนวาริน – เดชอุดมเป็นหลักซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้บางหมู่บ้านมีรถโดยสารตลอดวัน บางหมู่บ้านมีรถโดยสารวันละ 3 เที่ยว เกษตรกรเกือบทุกคนมีจักรยานยนต์เป็นของตัวเอง

2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ในเขตอำเภอวารินชำราบได้มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่าง ต่อเนื่อง ส่งผลกระทบโดยอ้อมและโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร การขยายตัวของชุมชนจาก อำเภอสุรอบนอก การปรับปรุงและพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในอำเภอวารินชำราบและระหว่างอำเภอ ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างสถานที่ราชการขึ้นในเขตตำบลเมืองศรีไค เช่น มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี วิทยาลัยสาธาณสุขสิรินทร ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก และสถานีไฟฟ้าย่อยส่วนภูมิภาค ส่วน ภาคเอกชน ได้แก่โรงงานเครื่องหนัง โรงงานชำแหละและตัดแต่งซากสัตว์ปีก รวมทั้งโครงการบ้านจัดสรร ซึ่งมีด้วยกันหลายโครงการ

เกษตรกรมีความสะดวกมากขึ้นในการจัดหาปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิตตลอดจนเพิ่มทาง เลือกในการประกอบอาชีพการเกษตร เช่น การร่วมมือกับภาคเอกชนในลักษณะของ contract farmer พื้นที่ การเกษตรที่อยู่ติดถนนและหรือใกล้หมู่บ้านมีปริมาณลดลงเนื่องจากเกษตรกรขายที่ดินดังกล่าว เพราะมี ราคาสูงมากโดยนารายได้ส่วนหนึ่งไปซื้อที่ดินซึ่งมีพื้นที่เท่าเดิมแต่มีราคาถูกและอยู่ห่างไกลออกไป ทำให้เกษตรกรเอาใจใส่ต่อการเกษตรลดลงเนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงที่ สำคัญ 4 ประการด้วยกันคือ เกษตรกรนิยมใช้ข้าวพันธุ์ส่งเสริม (กข.6) จำนวนกระป๋องลดลง เนื่องจากขาด ทำเลเลี้ยงสัตว์ ขาดแรงงานในการเลี้ยงดู , แรงงานในไร่นาลดลงหาแรงงานยากและค่าจ้างสูงขึ้นกว่าเท่า ตัว และประการสุดท้ายเกษตรกรบางรายได้ทดลองเปลี่ยนวิธีการทำนาจากนาดำมาเป็นนาหว่าน เพื่อลด ปัญหาในการใช้แรงงาน

ในเชิงเศรษฐกิจพบว่าปัจจุบันเกษตรกรมีรายได้และรายจ่ายเป็นเงินสูงกว่าในอดีตทั้งนี้เพราะ เกษตรกรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพนอกฟาร์มมากขึ้น เช่น การรับจ้างซึ่งมีรายได้มาก

3. ลักษณะของเกษตรกรในปัจจุบัน

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ต้องการสร้างความมั่นคงให้แก่บุตรและธิดาในอนาคตการให้การ ศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ โดยเน้นทางด้านวิชาชีพ ทุกครอบครัวต้องการมีข้าวไว้บริโภคตลอดปี

ลักษณะครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก โดยมีบ้านอยู่ใน บริเวณเดียวกับเครือญาติ การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ จะเกิดจากการปรึกษาร่วมกันระหว่างสามี – ภรรยา

นอกจากนี้ยังพบเกษตรกรอีกลักษณะหนึ่ง แต่มีจำนวนไม่มากนัก คือมีลักษณะเป็นครอบครัว ประกอบ อยู่แบบเครือญาติ โดยมีที่ดินทำกินร่วมกัน ยังไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง การตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้ อาวุโสที่สุดในครอบครัว ทำให้ขาดแรงจูงใจสำหรับผู้ย่นหรือมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ

4. การประกอบอาชีพการเกษตร

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษาจะปลูกข้าวเป็นพืชหลัก และมีบางรายปลูกพืชผักและ/หรือ เลี้ยงสัตว์ เสริมรายได้ สำหรับการปลูกข้าวเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเหนียวไว้สำหรับบริโภค ที่เหลือจึงจะขาย มี

เกษตรกรบางรายแบ่งที่ดินไว้สำหรับผลิตข้าวเพื่อขายและบริโภคแยกจากกัน โดยปลูกข้าวเจ้าสำหรับจำหน่าย (พันธุ์ข้าวมะลิ 105)

5. ปัจจัยที่มีผลต่อระบบการผลิต

5.1 การลงทุนและสภาวะหนี้สิน เกษตรกรจะลงทุนในปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ถ้าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เกษตรกรจะลงทุนเท่าที่จำเป็นหรือถ้าผลิตเพื่อขายเกษตรกรก็จะลงทุนซื้อสารเคมี ปุ๋ยมาใช้หรืออาจมีการลงทุนซื้อเครื่องมือ อุปกรณ์มาใช้ในไร่นา ซึ่งเงินทุนอาจจะมีเป็นของตนเอง หรือไปกู้มาจากแหล่งอื่น ๆ เงินที่เกษตรกรกู้มามักจะไม่ได้ใช้เพื่อการเกษตร จะนำมาใช้จ่ายในครัวเรือนเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์ รายได้จากการเกษตรมักจะไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ และเมื่อเกิดภาวะหนี้สินมาก การลงทุนเพื่อการเกษตรน้อยลง เกษตรกรก็จะเริ่มหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น

5.2 รายได้ การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรไม่ค่อยแน่นอน และไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร โดยเฉพาะในรายที่ทำนาเพียงอย่างเดียว เกษตรกรจึงหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น ซึ่งมีรายได้ที่แน่นอนกว่า เกษตรกรนิยมรับจ้างอยู่ในท้องถิ่นมากกว่าไปต่างถิ่น เนื่องจากมีความผูกพันกับครอบครัวค่อนข้างสูง

5.3 แรงงาน เกษตรกรมักใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก จะจ้างแรงงานเฉพาะในช่วงปลูกและเก็บเกี่ยว สำหรับการเตรียมพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก แนวโน้มในการใช้กระบือลดน้อยลง เพราะเกษตรกรประสบปัญหาในด้านสถานที่เลี้ยงและแรงงาน แรงงานในครอบครัวเริ่มลดลงเนื่องจากออกไปทำงานนอกภาคเกษตร ซึ่งจะทำให้เกษตรกรบางรายลดพื้นที่การเพาะปลูกลงเพียงเพื่อให้พอบริโภคในครอบครัวเท่านั้น

5.4 การคมนาคมบางหมู่บ้านไม่มีรถโดยสารที่ติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านกับอำเภวารินชำราบ แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคในการทำกิจกรรมทางการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เกษตรกรส่วนมากซื้อรถจักรยานยนต์สำหรับออกไปทำงานนอกภาคการเกษตรทำนอกหมู่บ้าน ถ้าผลผลิตมีมากและเป็นที่ต้องการของตลาด พ่อค้าก็จะเข้ามารับซื้อถึงในพื้นที่ หรือจ้างเหมารถในหมู่บ้านออกไปส่งให้กับพ่อค้าที่อำเภวารินชำราบ สำหรับข้าวเปลือกอาจขายให้กับโรงสีในหมู่บ้านหรือนำไปขายให้กับโรงสีข้าวขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก

6. ประเภทของเกษตรกรและแนวโน้มในอนาคต

สามารถจำแนกเกษตรกรได้ 3 ประเภท คือ

ประเภท ก. มีพื้นที่การเกษตรน้อยกว่า 10 ไร่ ทำนาอย่างเดียวผลผลิตไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคหรือเพียงพอเป็นบางปี ต้องพึ่งพารายได้จากนอกฟาร์มเป็นหลัก วัตถุประสงค์ของเกษตรกรต้องการมีข้าวเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดปี ข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรประเภทนี้คือ พัฒนาแรงงานฝีมือและหัตถกรรมในครัวเรือน

ประเภท ข. มีพื้นที่การเกษตรประมาณ 20 ไร่ ทำนาอย่างเดียว ผลผลิตที่ได้มีเหลือจำหน่ายสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกพืชชนิดอื่น มีรายได้จากนอกฟาร์มมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ วัตถุประสงค์ของเกษตรกรประเภทนี้ต้องการเพิ่มผลผลิต ข้อเสนอแนะคือสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพการเกษตรให้มากขึ้นโดยเฉพาะด้านการเลี้ยงสัตว์

ประเภท ค. มีพื้นที่การเกษตรประมาณ 10-25 ไร่ ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์และมีน้ำตลอดปี มีกิจกรรมหลายอย่างมีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพจะออกไปรับจ้างเฉพาะเวลารว่างจากการทำงานในไร่นา วัตถุประสงค์ของเกษตรกรประเภทนี้ต้องการรายได้จากฟาร์มอย่างสม่ำเสมอและมีผลต่อการลงทุนตอบแทนสูงสุด ข้อเสนอแนะคือควรส่งเสริมในแง่เกษตรผสมผสานให้ความรู้เพิ่มเติมในการใช้สารเคมี การเลี้ยงสัตว์ และการผลิตกล้าไม้เพื่อจำหน่าย

ในอนาคตคาดว่าเกษตรกรประเภท ก. และ ข. มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยพิจารณาจาก 2 ปัจจัยหลักด้วยกันคือ ตัวเกษตรกร และปัจจัยภายนอก ชุมชนที่ศึกษาอยู่ใกล้ตัวเมือง การคมนาคมสะดวก มีตลาดแรงงานรองรับการทำงานนอกฟาร์มมีรายได้สูงทำให้คนหนุ่มสาวเลือกที่จะทำงานนอกฟาร์มมากกว่าประกอบอาชีพการเกษตร เกษตรกรประเภท ค. มีแนวโน้มลดลงและจะต้องมีการพัฒนาเป็นการเกษตรแบบปรมาณู เกษตรกรประเภทนี้มีแนวโน้มจะย้ายบ้านเรือนจากตัวหมู่บ้านไปยังพื้นที่ๆทำการเกษตรมากขึ้นเพื่อที่จะดำเนินกิจกรรมการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ลักษณะทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลระบบการผลิตการเกษตรระดับครัวเรือนของเกษตรกรจำนวน 36 ครัวเรือน พบสรุปได้ดังนี้

1. เกษตรกรทุกครัวเรือนต้องการปลูกข้าวเหนียวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก และถ้ามีพื้นที่มากพอจึงปลูกข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าไว้จำหน่าย
2. เกษตรกรที่ประกอบอาชีพการเกษตรหลายอย่าง ซึ่งมีประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างจะมีถาวรภาพในการผลิตสูงกว่ากลุ่มที่ทำอย่างเดียว เพราะกลุ่มที่ทำอย่างเดียวยังได้ภาคการเกษตรไม่เพียงพอต้องอาศัยรายได้จากนอกภาคการเกษตร
3. สาเหตุสำคัญที่ทำให้การประกอบอาชีพการเกษตรลดลง ได้แก่พื้นที่การเกษตรมีจำกัด อยู่ไกลจากที่พัก การคมนาคมไม่สะดวก ประกอบกับเป็นชุมชนใกล้เมือง ทำให้คนที่อยู่ในวัยแรงงานออกไปทำงานนอกฟาร์มมากขึ้นเนื่องจากมีรายได้สูงและเหน็ดเหนื่อยกว่าการทำงานในภาคเกษตร อย่างไรก็ตามที่เป็นชุมชนอยู่ใกล้เมืองและการคมนาคมสะดวกนั้นก็เป็ผลดีต่อเกษตรกรเอื้อประโยชน์ต่อการหาปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิต และมีทางเลือกในการทำกิจกรรมการเกษตรมากขึ้น
4. ในแง่ของการพัฒนาอาชีพนั้นสามารถแบ่งตามถาวรภาพการผลิตดังนี้คือ

เกษตรกร ประเภท ก. และ ข. ซึ่งไม่มีถาวรภาพหรือมีถาวรภาพในการผลิตต่ำ ควรพัฒนาฝีมือแรงงานโดย เฉพาะเพศชายควรเน้นงานช่าง ส่วนแม่บ้านหรือคนชราควรส่งเสริมด้านหัตถกรรมในครัวเรือน ควบคู่ไปกับ การสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพ การเกษตรให้มากขึ้น โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์เกษตรกรประเภท ค. ซึ่งมีถาวรภาพในการผลิตสูง ควรสนับสนุนกิจกรรมการเกษตรที่ใช้พื้นที่น้อยและมีอัตราการเสี่ยงต่ำ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การผลิตพันธุ์ปลาหรือกล้าไม้เพื่อจำหน่าย ตลอดจนร่วมมือกับภาคเอกชนในลักษณะของ contract farmer

เอกสารอ้างอิง

ชัชวีร์ นฤทุม, ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล, Guy Trebuil. 2537 การวินิจฉัย เบื้องต้นเพื่อการวิจัยและการพัฒนาการเกษตร : วิธีการวิเคราะห์หลักไกระบบการผลิตเพื่อการจำแนกประเภทเกษตรกร. โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ. จังหวัดนครปฐม

สำนักงานเกษตรอำเภวารินชำราบ. 2538. แนวทางการพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ อำเภวารินชำ
ราบ จังหวัดอุบลราชธานี (อัดสำเนาเย็บเล่ม)